

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NİN YANKILARI (Melhâme-i Kübrâ – Büyük Kan Seli Veya Büyük Savaş Alanı)

E. General SADRI KARAKOYUNLU

Sakarya Meydan Muhârebesi'ni, askeri yazarlarımızdan bazıları "Büyük Kan Seli" diye tanımlarlar. Gerçekten Polatlı kıvrımından sonra Sakarya Nehri sularında güneş ışıklarının renk aldığı bir başka görünüm vardır ki, Sakarya Nehri bu görünüm içinde adeta akmaz olmuştur. Bu bölgelerde sanki bir gizli dil onun sularının derinliğinde yaratılan bu destanı okumaktadır. Bu topraklara ruhundan can vermiş ve kan dökmüş vatan evlatlarının üç çeyrek asır gerilerden "Allah, Allah" diyerek ufukları çınlatan sesleri, sabahın erken saatlerinde yer ve göklerin yaradılış sırrını çözüyor gibidir.

O bölgelerde gezerken, ayaklarınızın bastığı toprağı incitmeden, saygıyla eğilip öpecek ve yüzünüzü süreceksiniz ki, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın "Melhâme-i Kübrâ" diye nitelediği Büyük Kan Selini ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin derin anlamını kavrayabilirsiniz.

Sakarya Nehri'nin sularının renginde vatan sınırlarını çizebilmek için Anadolu'nun her köşesinde mezarları belirsiz yatan şehitlerimizin tarihleri dolduran zaferleri vardır. İşte bu mucize iledirki, Anadolu'yu Türk milletine sonsuza kadar yaşayacak bir vatan yapmış ve

Sakarya Nehri vatan coğrafyası üzerinde bir "Büyük Kan Seli" olmuş ve öylece akıp gitmiştir.

Merhum Orgeneral Asım Gündüz, "Hatıralarım" isimli kitabında diyor¹;

"Sakarya Meydan Muharebesi" bir ölüm-kalım savaşı ve bir su-bay savaşı idi. Bugünkü Türk nesli daha elli seneyi doldurmamış dünkü geçmişte, "Hacı Seferleri"nin çıkarıldığını bir an unutmamalıdır. Onlar "Fener Patrikhanesi"nin Beyannameleri ve kralları Hiristosmos'un kutsal asası ile Sakarya önlerinde iken, bizim padişahımız ve Halife-miz ise; son vatan topraklarını savunanlara "Celali" deyiminden iki harfi değiştirecek "Kemâli" diyor ve hepimizi ölüme mahkûm ediyordu. Bir bölüm tamamen esir mi? Basiret Tepe'nin bizde kalması ve Polatlı'ya 2 km. ye kadar yaklaşmış düşmanı yüzgeri edebilmesi için iletirilen atılanların erimesi gerekiyordu. Sakarya böylesine mucizelerin geçit resmi yaptığı savaştır ve Mustafa Kemal bu sebeple bu ölüm-kalım cengine (savaşına) "Sakarya Melhâme-i Kübrası" demiştir. Sakarya'daki "Büyük kan seli" veya "Sakarya meydan muharebesi, manevi değerlerin şahlandığı ve madde noksanlığının tam anlamıyla en yüksek noktaya vardığı bir sırada, vatani savunmak ve sırası gelince düşmanı onun harim-i ismetinde (kutsal bağrında-ocağında), boğmak görevi savaş alanında Başkomutan ile onun yakın arkadaşlarının omuzlarına bir vebal ağırlığı ile çökmüştü.

Mustafa Kemal bir çoklarının zannı hilafına, (düşüncelerinin dışında) Allah'ın varlığına ve sonsuz kudretine, ebedi varlığına gönülden inanmış maneviyata değer veren insandı. O sadece kör taassubun (bağnazlığın) aleyhinde idi. Düşününüz? silah yok, para yok, maddi hiç bir imkân yok. Ordu dağılmış millet yorgun ve ümitsiz. Karşısında düşman bütün dünya! Eğer maneviyatı (morali) kudretli ve Hakk'ın zaferine, hakkında büyük bir yaratıcının himayesinde (koruyuculuğunda) oldu-

1 Merhum Orgeneral Asım Gündüz, *Hatıralarım* s. 78-79.

ğuna inanmamış olsaydı, söyleyiniz lütfen, bu mucizenin (akıl almaz işin) başarılabilceğine inanılır mıydı?"

25 Ağustos 1921 günü düşman bir tümeni ile Sakarya Nehri doğusunda tutulan savunma mevzilerimize cepheden iki tümeni, sekiz tümeni ile de güney kanadımızdan kuvvetlerimizi ve mevzimizi kuşatmaya girişti. Bizim mevzimiz ilk önce batıya karşı tutulmuş iken, Yunan kuşatmasını önlemek için cephenin sol kanadına kaydırılan kuvvetlerimizle güneye çevrilmişti. Bu suretle düşman savaşın son gününe kadar bir savunma cephesine taarruza mecbur edilmiş oluyordu.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin nasıl yapıldığını Başkomutan Mustafa Kemal Paşa **Nutuk**'ta şöyle anlatmaktadır².

"Meydan Muharebesi yüz kilometrelik cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız Ankara'nın 50 km güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun cephesi batıya iken güneye döndü. Bunda hiç bir sakınca görmedik. Savunma hatlarımız kısım kısım kırılıyordu. Fakat kırılan her kısmın yerine, en yakın bir yerde hemen yeni bir savunma hattı kuruluyordu. Memleket savunmasını başka türlü ifade etmeyi ve bu ifademde direnerek şiddet göstermeyi yararlı ve etkili buldum. **Savunma hattı yoktur, savunma alanı vardır. O alan bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder.**"

Bu suretle ordumuzun her ferdi, bu sistem içinde, her adımda, en büyük fedakârlığını göstererek ve düşmanın üstün kuvvetlerini yıpratıp yokederek, sonunda onu, taarruzuna devam güç ve kudretinden yoksun bir duruma getirdi.

Bundan sonra Fransa Hükümeti ile Misak-ı Milli (Ulusal yemin) üzerinde eski Fransız bakanlarından Mösyö Franklen Buyon ile müza-

2 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 419, 421 – 424.

kerelere girişildi. Sonunda 20 Ekim 1920 tarihinde Ankara Anlaşması imza edildi.

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa yine Nutuk'ta der ki; "Bu anlaşma ile siyasi, iktisadi, askeri vb. hiç bir alanda bağımsızlığımızdan hiçbir şey feda etmeksizin vatan topraklarımızın değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu anlaşma ile milli davamız ilk defa olarak batı devletlerinden biri tarafından onaylanmış ve açıklanmış oldu."

Türk milleti kendi kaderini teslim ettiği öz evladı Mustafa Kemal'in kurtarıcı gücünü rütbe ve makamlardan değil, eşsiz dehasından aldığı sezinleyici bir duyarlılığa sahipti. O nedenle ki **melhame-i kübra** diye tanımlanan **Sakarya Meydan Muharebesi**'nde Misak-ı Milli sınırları ile çevrelenmiş vatan bütünlüğünü sağlama görevini ona vermişti.

Ünlü araştırmacı Sabahattin Selek, "**Anadolu İhtilali**" eserinde derki³ "**Sakarya Meydan Muharebesi**"nde bütün ordu, Başkomutanına yaraşır feragat ve cesaretle döğüşmüştür. Türk ordusunun niçin kazandığını, **Ankara Anlaşması**'nı Fransa Hükümeti adına imzalayacak olan Mösyö Franklin Buyyon'un bir cümlesiyle belirtmek isteriz. Franklin Buyyon Sakarya Savaşı'ndan önce Ankara'ya geldiğinde, Yunan zulmünü göstermek üzere refakatine verilen bir kurmay subayla (merhum Korgeneral Baki Kandemir), cepheyi gezmek için hareket ettiğinde, Eskişehir civarında Gnom Motorlu, Albatros Kanatlı Patates emayeli uçağımızı görünce, hayretini gizleyememiş, takdirlerini ifade ederek demiştir ki, "**Ne delice kahramanlık, elbet kazanırsınız azizim!**"

Çanakkale'de kazanılan zafer imparatorluk başkentinin kurtarılmasını sağlamış. Çanakkale Boğazı'nın Türkler tarafından savu-

3 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali* c. 2, s. 672.

nulması ile 17 Ekim 1917'de Çarlık Rusya'sının çökmesini çabuklaştırmıştır.

Sakarya'da kazanılan zafer ise, Türk ordularının bir yıl sonra kazanacağı kesin bir zaferin başlangıcı olmuştur.

1924 yılında önce Ekonomi ve sonra Adalet Bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt "Atatürk İhtilali" adını verdiği eserinde, Sakarya Savaşı'nın devam ettiği günlere ait bir anısını şöyle anlatmaktadır⁴. "Atatürk büyük dava sıralarında Çankaya'da küçük bir ev içinde, kör ışıklı bir lamba altında çalışırdı. Altında ikide bir arızalanan eskimiş bir otomobil vardı. Sakarya Savaşları sırasında bir gün attan düştü. Kaburga kemiği kırıldı. Hemen ayağa kalktı. Yüzünü düşmana doğru çevirdi. "Günü gelecek ben de senin kemiklerini kıracağım" diye haykırdı.

Atatürk bütün bu sıkıntılara göğüs gerdi. Fakat bu feragatin bu ölümden yılmazlığın sonu ne oldu. Bilmem ki bunu açıklamaya hacet var mı? Kısacası şudur; ölü sayılan bir milletten, medeni milletlere eşit **"Bir Türkiye, bir Türk milleti, ezilen milletlere kurtuluş yolunu gösteren bir rejim, feregatin verimindeki büyüklüğe bakınız."** Sakarya Nehri'nin doğusunda tutulan savunma mevziimizin derinliği 40-50 km. idi. Buna göre, merhum Orgeneral Ali Fuat Erdem, "Atatürk" adını verdiği kitabında diyor ki⁵;

"Muharebenin başlangıcındaki birinci hat ile, muharebenin son günkü birinci hat arasındaki mesafeler, yani geri çekilme dereceleri; sağ kanatta 7.5 km, merkezde 15 km., sol kanatta 20 km'dir."

Bu uzaklıklar gösteriyor ki; Yunanlılar ancak bir tümenin tuttuğu mevzi derinliğine ulaşabilmişlerdir, 2. Yunan Kolordu Komutanı Prens Andrea "Felâkete Doğru" isimli kitabında şunları yazıyor⁶.

4 Mahmut Esat Bozkurt *Atatürk İhtilali*, s. 189.

5 Orgeneral Ali Fuat Erden *"Atatürk"* s. 82.

6 Prens Andrea, *Felakete Doğru*, s. 119-123.

"Nehirden geçiş intizamlı (düzenli) değildi, zaman dardı. Zifiri karanlık vardı. Birlikler birbirine karışmışlar, karışık kümeler, şaşkın gidiyorlardı. Bunların arasında kendini buldum. Tam bir bilgisizlik içinde gelişi güzel gidiyorduk. Çok şükür ki, Sakarya'dan böyle geçişimizi düşman bilmiyordu. Eğer anlamış olsaydı ve ateş açsaydı, panik değilse bile, hareketimiz firar haline döner yenilgimiz tam ve kesin olurdu..."

Bu ifadenin anlamında tam ve kesin bir doğruluk yoktur. Çünkü Türklerin Sakarya Nehri'nden Yunanlıların çekilişindeki perişanlığı görememiş ve anlamamış olması düşünülemez. Zira Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak) ve Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa (İnönü) bu manzarayı kuzey bölgedeki Karadağ'da bulunan Başkomutanlık Karargâhı'ndan seyrediyorlardı. Düşman bu perişanlık içinde çekilirken, rastgeldikleri köyleri yakmayı da unutmamışlardı. Köylüler bu yangınların Yunanlılar tarafından çok ustalıkla yapıldığını söylüyorlardı. Çünkü Yunan birlikleri arasında yangın çıkarma araçları ile donatılmış ve yalnız bu amaçla yetiştirilmiş ekipleri vardı. Demiryolu hattı ve elektrik tesisleri parçalanmış ve tahrip edilmişti. Köylüler ve istasyonlar tahrip ekipleri tarafından kullanılamaz duruma getirilmişti. Türk kuvvetleri, geniş cepheli bir takip harekâtı ile Yunanlıları neden takip etmemişti? Bu soruya verilecek cevap şudur: Çünkü çeşitli motorlu araçlarla techiz edilmiş Yunan ordusunu takip etmek bizim için imkânsızdı. Zira Yunanlıların motor süratine denk düşen, araçlardan mahrum bulunuyorduk. Sakarya Meydan Muharebesi'nde her iki tarafın kuvvet durumu şöyle idi.

Yunan tarafı, 90 bin piyade tüfeği, 700 makineli tüfek, 300 top, 20 uçak ve bin 500 kişilik bir süvari kuvvetine sahiptir.

Türk tarafı ise 2 bin 500 subay, 45 bin piyade tüfeği, 240 makinalı tüfek ve 175 adet çeşitli çapta top ve 4 bin 500 süvari ile 2 uçaktan oluşuyordu.

Bu mevcutlar karşılaştırılırsa görülürki Yunan tarafı, bizim kuvvetlerimizin iki katıdır.

Savaşın sonunda Türk tarafı bin subayı ve 30 bin eri şehit vermişti.

Yunan tarafının zayıflığı ise bir çok malzeme, motorlu araç ve yiyeceklerle birlikte bin 800 ölü ve 23 bin yaralı idi.

Tarihçi yazarlarımızdan Süleyman Külçe "**Mareşal Fevzi Çakmak**" isimli eserinin 1. cildinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Eylül 1921'de yaptığı Meclis konuşmasına temas ederek diyor ki⁷ "Bu parlak zaferin kazanılmasında büyük gayretleri geçen komutanları yüksek huzurlarınızda bu kürsüden büyük saygı ve takdirlerimle yad etmeyi bir vicdan borcu bilmekteyim. Genelkurmay Başkanımız Fevzi Paşa hazretlerinin bu meydan muharebelerinde yaptığı hizmet pek büyük olup, övünçle yâd edilmeye değer. Pek muhterem ve faziletli kıymetli olan bu zat, Muharebe meydanlarının her noktasında gece gündüz hazır bulunmuş, pek faydalı ve kıymetli önerileri yerinde gereklenlere bildirmiş ve daima ferahlık veren ve moral kuvvetleri yükseletecek öğütleri ifade buyurmuşlardır (Allah, razı olsun sesleri).

Fevzi Paşa hazretlerinin bu hizmetleri her takdirin üzerinde ve övülmeye layıktır.

Garp cephesi komutanı İsmet Paşa Hazretleri, derin bir zekâ, yorulmaz bir azim ve insan faaliyetiyle gece-gündüz harekâtın en ufak noktalarına varıncaya kadar, nüfuz ederek (inerek) yüksek bir dikkatle ordusunu sevk ve idarede üstün başarı göstermiş, dolayısıyla ordularımızı zafere ulaştırmıştır.

Diğer grup ve kolordu, tümen, alay ve ilâh, komutanları her biri yek diğeri ile yarışarcasına fedakârlık ve kahramanlık ve dirayet göstermişlerdir. Subaylarımızın kahramanlıkları hakkında söylenecek söz bulamadım. Yalnız ifade de isabet edebilmek için diyebilirim ki; bu

7 Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, I. cilt s. 222-223.

savaş "**subay savaşı**" olmuştur (Alkışlar). Bu suretle bu subay arkadaşlarımı, en ufak rütbelisinden en büyük rütbelisine kadar, kıymet ve fedakârlıklarını bütün kalp ve vicdanımla ve takdirlerle yâdedirim (Alkışlar).

Erlerimizi methetmekten daha yüksek gördüm. Zaten bu milletin evlâdı başka türlü tasavvur edilemez.

"Bu milletin evlatlarının fedakârlıkları ve kahramanlıkları için ölçü birimi bulunamaz"

Erlerimiz hakkında yeni bir şey ilave etmek isterim; "**Kahraman Türk askeri Anadolu muharebelerinin manasını anlamış yeni bir mefkûre (ülkü) ile harpetmiştir (çarpışmıştır).**"

13 Eylül 1921 sabahı Yunanlılar bir kısım kuvvetleri ile Sakarya Nehri'nin batısına geçmiş, geçemiyenler ise Sakarya'da boğulmuş, ölüleri, yaralıları ve hastaları savaş alanında ve gerilerinde dökülmüş bir halde idiler.

Merhum Emekli Orgeneral Kâzım Özalp (B.M. Meclisi Başkanı) "**Milli Mücadele 1919-1922**" isimli eserinde diyor ki⁸;

"Yunanlılar için elim bir durum meydana çıkmıştı. Yunan esirleri, ceplerinde toz ve toprakla karışmış arpa ve buğday tanelerini çıkarıp açlıklarını belli edecek şekilde yiyorlardı. Bizim askerlerimizin merhametten uzattıkları kuru ekmek ve peksimet kırıklarını, minnet ve şükranla kapışıyorlardı. Birkaç ay evvel Bursa'dan, Bilecik'e geçen ve bizim baskınımızla esir alınan düşman kamyonlarında bulunan yerli rumların hediye ettiği çikolata ve bisküviler şimdi bu esirler için birer rüya idi.

Düşmanın kaybı bizden çok fazla idi. Sayısız insan ve hayvan ölüleri birbiri üzerine yığılmış ve bu cesetlerden akan kan, geçtiğimiz

8 Orgeneral Kâzım Özalp *Milli Mücadele -1921-1922*, s. 210, 212-214.

yol üzerinde derin ve kırmızı lekeler meydana getirmişti. "Sakarya Muharebesi"nde milletimizin katlandığı fedakârlık ve gösterdiği gayret beşer gücünün üzerindedir. Ancak vatan ve bağımsızlık sevgisi, bu zorluklara karşı koymak kudretini ve cesaretini bize bahşetti..."

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra bazı yabancı devletlerle samimi ilişkiler kuruldu.

Ruslar'la Eylül 1921 sonunda Kars'ta imzalanan Moskova Anlaşması ile dostluk ve güvenlik sağlanmış oldu.

Azerbaycan Hükümeti'nin Ankara temsilciliğine atanan İbrahim Abilof Ankara'da dost bir çevre ile karşılaştı.

13 Ekim 1921'de Kafkas Devletleri ile anlaşma imza edildi. Bu arada Ukrayna Hükümeti General Frunze'yi göndererek bizimle kardeşlik ve karşılıklı yardımlaşma önerisinde bulundu.

Ankara'ya daha sonra gelen Fransa Hükümeti temsilcisi eski Bakanlardan Franklin Buyyon ile Ankara'da yapılan görüşmeler 20 Ekim 1921'de sonuçlanmış ve yeni bir anlaşmaya varılmıştı.

Bu anlaşma ile Antep ve Çukurova Bölgeleri Fransızların işgalinden kurtarılmış oldu.

Sakarya Meydan Muharebesi bir çok yabancı gazetelerde ayrıntıları ile ele alınmış ve Türk ordusunun zaferi yeni bir dünya için alınacak ibret dersleri ile dolu olduğunu vurgulamış bulunulmaktaydı.

Bu arada ünlü ediplerimizden bazıları da bu savaşa, çalıştıkları gazetelerde geniş yer vermişler ve Türk ordusuna ve onun Başkomutanına tebrik ve takdirler yağdırmışlardı.

Bunlardan biri ünlü yazar ve bağımsızlık savaşı ile ilgili bir çok kitap ve makale yazmış olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu "**Vatan Yolunda**" isimli eserinde şöyle diyor⁹;

9 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, s. 133, 135-137.

"Mustafa Kemal Paşa'nın **Melhame-i Kübra** adını verdiği bu büyük harp sahasını henüz kanları kurumadan evvel ta'vâf edip dolaşacaktım. Gerçi teneffüs ettiğimiz havada barut, duman ve kül kokuyor. Gerçi bastığımız topraklarda kanlar kurumamış ve ateşler sönmemiştir. Bütün ufuklarda düşmanın çiğnemiş ve yakmış olduğu köylerin iskeletleri gözüktüyor ve bu iskeletler arasında ıslak paçavralara bürünmüş, birer hayalet haline gelmiş halkın feryatları duyuluyor. Lâkin hangi hayata geliş elemsizdir. Hangi kadın ihtilaçsız (çırpınmaksızın) doğurdu? Hangi dünya asırlarca ateşler içinde kaynamadan hasıl oldu? Elverir ki doğalım ve doğduğunuzu hissedelim."

Türk büyükleri hakkında ünlü eserler yazan ve "**Tek Adam**" isimli üç ciltlik eseriyle Atatürk hakkında geniş bir biyografik inceleme yapan Şevket Süreyya Aydemir, söz konusu eserin 2. cildinde Sakarya Savaşı için şöyle demektedir¹⁰.

"Ama bugün bile orada dolaşanlara bu çorak dağların havasında binlerce ve binlerce şehidin son nefesleri halâ duyuluyormuş gibi gelir ve geceleri dağlarda dolaşan çobanlarla, dağ yollarından geçen yolcular mesela "Dua Tepe" üzerine zaman zaman gökten nûr yağdığını anlatırlar. İnanırsınız, çünkü her bastığımız toprak parçası bir şehidin mezârıdır."

Bizimde kanımız odur ki arada bir bu savaş alanını dolaşmak bir şehitler mahşerini ziyaret gibi gelir insana! Fakat Anadolu'da o kadar çok şehitler mezarı vardır ki, bunları ziyaret etmek belki de bir insan ömrüne sığmayabilir.

Ünlü İngiliz Tarihçisi Joseph Arnold Toynbe, "**Türkiye**" adlı eserinde bakınız ne diyor;¹¹

"Sakarya Savaşı" ile, Türk-Yunan Savaşı'ndaki durum, tersine

10 Şevket Süreyya Aydemir *Tek Adam*, C. 2, s. 543-544.

11 George Bilanco Villalta, *Atatürk*, s. 472-476.

dönmüştü. Denebilir ki bu savaş içinde yaşadığımız yüz yıl tarihinin en büyük savaşlarından biridir. Sakarya kıyılarındaki Türk zaferi, yakın ve Orta Doğu'nun siyasal yüzünü değiştirmiştir. İkiyüz yıldan beri batı, ihtiyar Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya çalışıyordu. Fakat Sakarya'da Türkün kendisi ile karşılaşmıştır ve ona dokunduğu anda da tarihin yönü değişmiştir.

Tarih birgün Sakarya kıyılarında cereyan eden ve çok kimsenin bilmediği bu savaş, dönemin en büyük olaylarından biri olarak kaydedecektir..."

Bilinmeyen şeyler, eğer bilinsin diye açıklanıyor, zaman ve yer gösterilerek ifade ediliyor ise o zaman tarih yazıdır ve onların bilinmez bir tarafı kalmadığına artık hükümlenabilir.

Sakarya Harbi'nde kazanılan zafer, artık bir bilinmez değildir ve koca bir tarihtir.

1934 yılında İstanbul'da Arjantin Konsolos Yardımcılığı ve daha sonra Büyükelçi olarak Ankara'da görev yapan George Bilanco Villalta, "Atatürk" adlı kitabında Sakarya Savaşı ile ilgili yazdığı yazıda şunları söylüyordu¹²:

"Akdeniz ırkları büyük heyecanların peşinden gitmeye hazırdırlar ve yüce bir fikirle beslenirlerse müthiş şeyler başarırlar. Türkler, daha güçlkle şevke getirildikleri için onlardan farklıdırlar. Fakat bu karşılık, yalnız diğer doğulu milletlerle mukayese edilemeyecek derecede olağanüstü bir dayanıklığa sahiptirler. Kemal Paşa bu yaradılış farkına büyük güven beslemekteydi.

Sakarya Savaşı'nda Mustafa Kemal'i görmüş olanlar, onun orda olduğu kadar ruhunun derinliklerini hiç bir zaman göstermediğini söylemekte ortaktırlar. Türkiye'yi kurtarmak politikası ile ölüme götür-

12 George Bilanco Villalta, *Atatürk* s. 472-476.

düğü binlerce insanın düşüncesi, omuzlarına yüklenmiş olan sorumsuzluk ve başaramazsa uğrayacağı hücumlar, diğer savaşları yönetirken ve hükmetme görevini yaparken yüzünde taşımış olduğu haşin maskeyi çıkarmasına sebep olmuştur. Ölüme mahkûm olduğu için hüviyetini gizlemeye ve düşüncelerini saklamaya lüzum görmeyen insanlar gibiydi. Birer mavi kor parçası gibi parlayan gözlerinin çevresini geniş halkalar sarmıştı. Korkunç bir görünüşü vardı.

Uzun boz kaputuna sarılmış ve Doğulular gibi arkaya yatırdığı astragan kalpağı başında, bağdaş kurarak oturduğu bu dev, satranç masasında son hamleyi yaptı, MAT...

Sakarya Savaşı 20 Ağustos 1921'den 13 Eylül 1921'e kadar 22 gün ve 22 gece sürmüştü. Bu savaş tarihin en büyük kahramanlık sahnelerini ihtiva ediyordu. Batının, Viyana surlarından başlayarak hilâl için felâket dolu bitip tükenmez savaşlarla devam ederek, Anadolu'da bir nehrin kıyısına kadar dayanan ilerlemesi şu zaferle durdurulmuş oluyordu."

Batılı devletler Osmanlı ordularının 2. Viyana Kuşatması 1685 yılında olmuştu. Sakarya Savaşı'nın sona erdiği 13 Eylül 1921 tarihi esas alınrsa ikibuçuk asra yakın bir zaman (236 sene) Osmanlı İmparatorluğu'nu yıprata yıprata ilerlemişler ve nihayet Sakarya Nehrinin doğusundaki yamaçlarda hazırlanan Türk mevzileri önünde durdurulmuş ve sonunda yenilerek geri çekilmişlerdi.

İngiliz gazetecisi ve yazarı Lord Kinross "**Atatürk – Bir Milletın Yeniden Doğuşu**" adındaki dünyaca ünlü eserinde İngiltere Bahriye Nazırı Churchil'in (2. Dünya Savaşı'nda İngiltere Başbakanı) şunları söylediğini kaydediyordu.¹³

"Yunanlılar öyle bir siyasi ve askeri duruma sokulmuşlardı ki, burada nihai zaferden başka bir şey bir yenilgi demektir. Türkler için de

13 Lord Kinross *Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu*, s. 335.

nihai yenilgiden başka her şey bir zafer sayılabilirdi. Türklerin başındaki savaşı Başbuğ bu durumun hiç bir yönünü gözönünden kaçırmıyordu..."

Sakarya Zaferi, orta ve yakın doğunun siyasal durumunu değiştirmiştir,

Bilinen odur ki, Yunan ordusunun Anadolu'ya çıkarılması ve yürüttüğü savaşın planları İngiltere Hükümetinin Harbiye Nezareti'nde (Bakanlığında) hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Bu savaşa ait harekât planları, iki ana hedefin gerçekleşmesi esasına göre hazırlanmıştı.

Birinci hedef, Yunan ordusunun Türk ordusuna savaşa kabul ettirmesi, ikinci hedef ise Türk Milli hareketini boğarak, Ankara'yı ele geçirmek şeklinde özetlenebilir.

Bu hedeflere varmayı az gören, Yunan hükümeti, Atina'da çıkan gazeteler ve diplomatları vasıtasıyla dünya kamuoyuna Anadolu'dan daha fazla toprak verilmesi isteğini devamlı şekilde duyuruyorlardı.

Değerli hariciyecilerimizden Bilal Şimşir'in "İngiliz Belgelerinden Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922" başlığı altında yaptığı çevirilerde şu bilgilere rastlıyoruz¹⁴

"Yunan parlamentosunda çok münakaşalar oluyor, Yunan Başbakanı Gounanis mecliste yaptığı konuşması ile kendisini destekleyen milletvekillerinden şiddetli alkışlar topluyordu.

Hükümetinin, Sevr Anlaşması'nın zayıflatılmasını önledikten başka, Yunanistan'a yeni avantajlar sağlanmaya çalışacağına inanıyorum." dediğini yazıyordu.

Birinci ve ikinci İnönü Savaşları'ndan sonra Londra'da yayımla-

14 Bilal Şimşir, *Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922* başlığı altında İngiliz belgelerinden yaptığı çeviri, s. 119.

nan 17 Temmuz 1921 tarihli "The Daily Telegraph" gazetesinde "Zamansız Sevinçler ve Sahte Zafer Raporu" başlığı altında yayınlanan bir yazıda şunlar yazılı idi¹⁵.

Bu rapor Yunan Genelkurmay Başkanı General Stratigos tarafından İngiltere Hükümetine verilmişti. Bu raporda deniyordu ki Sangarios nehri (Sakarya Nehri) ırmak değil, düpe düz koskoca bir oltadır. Porsuk'ta bu oltanın iğnesidir. Biz Yunanlılar bu dev oltayı, iğnesi ile birlikte fena halde yuttuk.

Türklerin savunma mevzileri ne idi ki, Yunan ordusu bu kadar geniş çapta ve bu kadar uzun süre çarpıştığı halde düşman kuvvetlerini felce uğratamamış ve yenilmiş olmayı itiraf zorunda kalmıştı. Aslında söz konusu olan müstahkem mevziler değil, çok uzun ve çok derin bütün bir müstahkem bölgeydi. Bu müstahkem bölge "Sangarios Çıkmazı" demektir. Kemalistlerin görünmez müttefikleri vardı. Bunlar, Yunan Ordusunun yorgunluğu, yolların az oluşu ve yağmur mevsiminin yaklaşması idi."

İngiltere Genelkurmay Başkanlığı, Yunan ordusunun yenilgisini değerlendiren bu raporu için diyordu ki, "Türkler, Sakarya'da savaşı kabul ettiler ve parlak bir zafer kazandılar."

Bu acı bir itiraftı. Nihayet topraklarında güneş batmayan bu imparatorluk kendi teşvik ve desteği ile Anadolu'yu istilaya girişen Yunan ordusunun mağlubiyetini böylece kabul ediyordu.

Bu raporun en sonunda Yunan ordusunun yenilgisinin şu nedenlerle meydana geldiği açıklanıyordu.

"1. Yunan Ordusunda istihbarat faaliyeti yeterli değildi. Buna rağmen yüksek Yunan komutanlığı kendi güçlerine aşırı şekilde güven besliyorlardı.

15 The Daily Telegraph Gazetesi, 21 Temmuz 1921.

2. Ordu içinde muhabere hizmeti yeterli seviyede değildi ve yapılan savaş plânı çok karışıktı.

3. Karargâhlarda düşman ve arazi hakkındaki değerlendirmeler noksandı.

4. Lojistik hizmetlerdeki öncelikle ulaştırma faaliyetleri normalden çok aşağı düzeyde idi.

Buna mukabil Türk ordusu, komuta etkinliği, yokluklar içinde her imkâna başvurularak yürütülen lojistik hizmetlerde feragat ve insan gücünün üzerindeki gayretler takdire değer durumda olup, ayrıca Türkler kendi vatanlarını savunuyorlardı.

Türk ordusunda eğitim çok üstün derecede idi. Topçu ve süvari sınıflarının muharebe eğitimi çok üstün derecede idi" diyordu.

Sakarya Savaşı'nın yürütülmesinde Türk harekât plânına giren ana safhalar üç bölümde yer almış bulunmaktaydı.

1. safhada; Türkler, saldırgan Yunan ordusunu yıpratmış ve hırpalamıştı.

2. safhada; Yunan ordusunun hücumlarını kesinlikle durdurmuş ve onu mecalsiz (zayıf) bırakmıştı.

3. safhada; Türk ordusu, karşı taarruz ve karşı hücumları ile Yunan ordusunu Sakarya'dan sökerek perişan şekilde geri çekilmeye mecbur etmişti.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türkler için zaferle sonuçlanması dünya siyasetinde şu değişiklikleri meydana getirmişti.

1. Yunan ordusu, Yunan hükümetinin aşırı isteklerinin bir megalomane felsefesine dayanması ve bunun gerçekleşmesi gücünü yitirmiş, Eskişehir, Afyon hattında genel savunmaya geçmişti.

2. İngiltere hükümeti Yunan ordusuna yaptığı maddi ve manevi

desteği çekmiş ve Yunanlıları, Türklerin karşısında destekşiz bırakmıştı.

3. İtalyanlar Antalya, Burdur ve Konya'yı, Fransızlar ise Antep ve Çukurova'yı boşaltmışlardı.

4. Ermeni davası iflas etmiş, Karadeniz kıyı bölgelerindeki Pontusculuk emelleri suya düşmüştü.

5. İngiltere devletinin dünyanın çok kritik bölgelerinde bulunan beş denizin çıkış yolları ile Hindistan da egemen olma imkanları ortadan kalkmış ve İngiltere hükümeti kendi imparatorluğunu nasıl koruyacağı endişesine kapılmıştı.

6. Enver Paşa'yı Anadolu'ya çıkarmak için evinde tutsak olarak bulunduran Rus Şuraları Hükümeti, bu imkânı kaybetmiş, dostluk ve karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı ilişkiler kurulmuştu.

7. Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif meclis grubunun soluğu kesilmiş ve Türk milleti onun şahsında bir kurtarıcı bulmuştu.

Gerçek odur ki; solgun bir ay ve yakıcı bir güneşin aydınlığında Anadolu yaylasının bağrından fıskıran ulusal bir kudretin yarattığı Türk Ordusu; Sakarya'da verilen savaşta kesin bir zafer kazanmıştır.

Ünlü edebiyatçılarımızdan İsmail Hâbip Sevük daha sonra Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınladığı bir yazıda şu hususları dile getirmişti¹⁶.

"Sakarya Savaş meydanlarını trenle geçerken Dûa Tepe'ye bakıyorum. Bakırdan iki zirvesi ile tunçlaşmış gibi duran Dûa Tepe.. Artık bir dağ değil abidedir. Bütün bu Gâzâ diyarını Gâzânın Gâzisi ile beraber geçerken sanki kendinde o gâzânın bir yerine iliklenmiş gibi içinde kutsileşmiş bir şey duyuyorum.

O gün yazıları tarih sayfalarına biraz olsun bugün eğilenler, insan

16 Cumhuriyet Gazetesi "Onunla Geçerken" başlıklı yazı, 11 Ocak 1934.

iradesi âzîm ve cesaretin sonsuz varlığına inanmak ihtiyacını içlerinde duyacaklardır."

Yakın tarihimizin içindeki bu mucizenin yankılarını biz de içimizde duyarak o savaşın kahramanlarını, başta başkomutan Mustafa Kemal Paşa olmak üzere en küçük rütbelisinden en büyük rütbelisine kadar saygı ve minnetle anarak aziz ruhları önünde eğilmenin bir vicdan borcu olduğunun bilinci içindeyiz ve öyle kalacağız.